

A KELETI MAGYAR NYELVTERÜLET MONDAHAGYOMÁNYÁNAK KÉZIKÖNYVEI

■ Amikor 1989 nyarán a mezőcsávási harangláb ácsmunkáját vizsgálgatva a hátam mögül egy meleg, nyugodt hang megkérdezte tőlem, hogy én vagyok-e a harangozó, még nem sejthettem, hogy pár év múlva ugyanennek a meleg és nyugodt tónusú hangnak a hallatán készségesen fognak rendelkezésére állni több százan erdélyi és moldvai adatközlők, hogy az általuk hallott folklórhagyományokat, népi elbeszéléseket megosszák velem. És közben talán nem is voltak annak tudatában, hogy minden szó, amely elhagyja szájukat, azzal válik felmérhetetlen értékűvé, hogy valaki rögzíti, majd kötetekbe foglalva közkinccsévé teszi azokat.

Magyar Zoltán néprajzkutatóról, a budapesti székhelyű akadémiai kutatóintézet, a Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársáról van szó, aki gyalog, szekéren, néha autóstoppal felkereste a magyar nyelvterület utolsó zugait, tanyáit vagy a pásztorok nyári szállásait, és sokszor az utolsó pillanatban összegyűjtötte a még részben hagyományos paraszti közösségek körében azokat a hiedelmeket, mondákat, meséket, tréfás elbeszéléseket és igaz történeteket, melyeket bizonyára sírba vittek volna őrzőik, és azok a magyar kultúra számára örökre elvesztek volna.

Magyar Zoltán talán megtanulhattott jó pár ördögösséget a mesélőitől, mert sikerült a 24 órás napot jócskán megnyújtania. Csak így magyarázható, hogy a Kárpát-medence majdnem minden néprajzi táján megfordulva, különösen a jelenleg Magyarország határain kívül élő magyar népcsoportok körében több tízezer folklórszövegét gyűjtött össze, dolgozott fel az utóbbi

három évtizedben, majd adott ki – eddig több mint száz önálló kötete jelent meg. Továbbá konferenciákat szervezett és előadásokat tartott kutatásai eredményeiről a magyar és angol nyelvterületen, terepmunkájának színhelyeit bemutató filmeket rendezett, és írt hozzájuk forgatókönyveket. Jelen írás célja azonban nem(csak) ennek a mennyiségében is hatalmas és értékében becses tevékenység bemutatása, hanem a szerző két utóbbi, világszínvonalú tudományos művének ismertetése.

A Kairosz Kiadó gondozásában látott napvilágot Magyar Zoltán négykötetes, közel kétezer oldal terjedelmű műve *Erdélyi magyar hiedelemmondakatalógus* címmel. A folklórkutató szerző neve bizonyára nem ismeretlen az erdélyi olvasók számára sem, hiszen számos, az erdélyi folklórt megőrkötő mese- és mondakötete jelent meg az utóbbi másfél évtizedben (pl. *A csángók mondavilága*. Gyimesi csángó népmondák, 2003; *Kalotaszegi népmondák*, 2004; *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*, 2005; *Lüderc vőlegény*. Póra Péter meséi – Gyimesfelsőlóki népi elbeszélések, 2006; *A Szilágyság mondahagyománya*, 2007; *Tetűbőr belezna*. Ördögösfüzesi népmesék, 2007; *Így beszéltek Farkasok patakán*. Tankó Fülöp Gyugyu történetei, 2008; *Népmondák Erdély szívében*. Alsó-Fehér megye mondahagyománya, 2008;

Hunyad megyei népmondák, 2009; *Csinódi népköltészet*. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya, 2009; *Erdővidéki népmondák*, 2011; *Népmondák a két Homoród mentén*, 2011; *Erdélyi népmondák*. I–II., 2011; *Mezőségi népmondák*, 2012; *Mátyás király Körös-éven*. Géczy Hegedűs Sándor történe-

tei, 2012; *Érmelléki népmondák*, 2012; *Erdőháti népmondák*, 2014; *Népköltészet gyűjtés 2.*, 2018; *Népmondák a Fekete-Körös völgyében*, 2018; *Történetmondás és ökológiai tudás. Egy mesélő ember Farkasokpatakán*, 2022; *Hideg Anna meséi. Ördögösfüzesi mesék, mondák és egyéb történetek*, 2023; *A tündérek vára*. Révi népmondák, 2023). Továbbá szerzője a *Magyar népi kultúra régiói* című, 2011-ben kiadott kézikönyv erdélyi, partiumi és moldvai fejezeteinek. Magyar Zoltán fáradhatatlan kutatóként és gyűjtőként bejárta Erdély és a Partium magyarlakta vidékeinek majd minden szegletét, és ama „utolsó órában” még olyan mennyiségű és minőségű népköltészeti hagyományanyagot sikerült feljegyeznie, amely csak Kriza János és gyűjtőkörének teljesítményével vagy Kallós Zoltán munkásságával vethető össze. E néprajzi gyűjtőutak tudományos hozadéka és végcélja az a küllemben is rendkívül szép és elegáns lexikonszerű négy kötet, amely remélhetőleg a főbb romániai magyar könyvtárakba is eljutott már.

E könyvsorozat a maga nemében világszínvonalú tudományos mű, mindazonáltal rendkívül olvasmányos is, hiszen a lapjain ezerszámra sorakoznak típus- és motívumindex formájában az erdélyi magyar szájhagyományban élő (vagy valaha létezett) különleges történetek. Az első kötetben a halál és a halottak témakörének mondái, a túlvilágjárásról szóló mondaszövegek, a különféle természetfeletti lények (kísértet, ördög, lidérc, betegségdémon, vadleány, óriás, tündér, szépasszony, bányaszellem) narratív hagyományvilága található. A második kötetet teljes egészében a természetfeletti, mágikus erővel és képességgel bíró emberekről (boszorkány, táltos, garabonciás, néző, román pap stb.) szóló mondák rendszerezett tartalmi kivonatai töltik meg, míg a harmadik kötetet olyan egyéb folklórtémák, melyek szintén jellegzetes részei az erdélyi magyar folklórkincsnek (prikulics, mitikus állatok és növények, rontás és csinálmány, ufó, igézet). A kézikönyvsorozat utolsó kö-

tetében a szerző a mondákban szereplő motívumokat mutatja be, valamint élvezetes, gördülékeny stílusú tanulmányban az általa bemutatott, megörökített hagyományokat tekinti át tudományos érvénnyel.

Az *Erdélyi magyar hiedelemmondakatalógus* sok tekintetben folytatása a szerző három évvel korábbi, tizenkét kötetes (!) kézikönyvsorozatának (*A magyar történeti mondák katalógusa*), amelyben a magyar népi történelmi emlékezet világát foglalta össze enciklopédikus igénnyel. Erdélyi magyar népmondák, köztük nagy számban kincsmondák, számottevő részét képezték már annak a műnek is. Ez a mostani kézikönyv azonban csakis az erdélyi kulturális örökségből merít, illetve azt mutatja be, és ennyiben saját „gyermeke” e nagy múltú nemzeti közösségnek. Érdemes fellapozni, hiszen alig van olyan erdélyi magyarlakta község, amely ne szerepelne nevesítetten is (az ott feljegyzett mondák által) a négy kötet valamelyikében. Tudományos jellege ellenére is szórakoztató olvasmány, honismereti haszna pedig szinte felbecsülhetetlen. Egyedülálló a folklórszítika történetében ez a mintegy 35 ezer hiedelemmondát és 112 ezer történeti mondát összegző két lexikonszerű kézikönyv.

Négy évvel *A magyar történeti mondák katalógusa*, és egy évvel az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* publikálását követően megjelent Magyar Zoltán mondarendszerező típus- és motívumindexének harmadik, nagyszabású darabja is, a *Moldvai csángó mondakatalógus*. Mint az már a korábbi kézikönyvsorozatból is kiviláglott, a szerző nem „kispályán” mozog: e mű is két vaskos kötetben jelent meg, 1030 oldal terjedelemben. És a „sorozat” immár mindösszesen 18 olyan kötet ölel fel, amelyben a szerző a magyar mondahagyomány enciklopédikus igényű számbavételére törekszik, látható eredménnyel. A fenti szám annyiban még bővítendő is, hogy ide sorolhatók Magyar Zoltán ama korábbi kötetei, melyek e nagy művek előtanulmányainak

tekinthetők – igaz, azok is kötetnyi terjedelemben (lásd: *Motif-Index of Legends of Early Hungarian Saints*. Herne, 2009; *Az Árpád-kori szentek legendái*. Típus- és motívumindex. Bp., 2010; *Mátyás király narratív hagyományköre*. Típus- és motívumindex. Bp., 2017; *Erdély védőszentje*. A Szent Lászlóról szóló mondák típus- és motívumindexe. Kvár, 2021).

Mint azt a szerző írja műve bevezetőjében, ahhoz, hogy e nagy múltú és archaikus népi kultúrájú magyar etnikai csoport epikus népköltészete (illetve azon belül itt a mondahagyomány) is számba vehető legyen – mint a másik két említett kézikönyvsorozat esetében –, egy olyan nagyszabású és teljességre törekvő adatbázis, népköltészeti archívum kiépítésére volt szükség, amely alapján e további tudományos munka elvégezhetővé vált végre. Ez a publikált forrásokat, adattárakban szunnyadó kéziratokat és magánarchívumok rejtett kincseit egybegyűjtő archívumépítési munka mintegy tíz esztendőöt ölelt fel, és a 2020-as évek elejére a közel nyolcezer tételes Moldvai Csángó Szövegfolklor Archívum létrejöttét eredményezte. Hogy ez a folklor adatbázis lehetőleg valóban teljes körű legyen, a szerző moldvai néprajzi terepmunkái is szükségesek voltak, még 2021-ben és 2022-ben is – mint írja – heteket töltve a moldvai csángók között mondagyűtéssel, az „utolsó óra” jegyében százszámra örökítve meg a moldvai magyar folklorörökséget. Külön érdeme e katalógusnak, hogy a csángók kutatástörténetében először a már generációkkal ezelőtt asszimilálódott, ám magyar eredetű moldvai katolikus településekről is tartalmaz – célirányos és megbízott gyűjtések révén felszínre került – folkloradatokat, hiánypótló módon, tovább árnyalva a moldvai csángók, különösen a középkortól kontinuus északi és déli csángók népi kultúrájáról létező képet.

E mű létrejötté a szerző szakmai pályafutásában nem tűnik véletlenszerűnek. Életrajzából kitűnik, hogy egyetemi szakdolgozatát *A moldvai csángók*

búcsújáró szokásai címmel védte meg, és első tudományos közleménye is moldvai vonatkozású (*Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban*, 1994). Immár mondatkutatóként is többször visszatért még Moldva földjére: a 2011-ben publikált *Erdélyi népmondák* című kétkötetes gyűjteményében például függetlenként szintén fellelhetők általa gyűjtött csángó folklorészövegek. Folklorgyűjtéseinek zöme azonban az utóbbi két-három év terepmunkáiból származik, nyilvánvalóan már e kézikönyv összeállításának a jegyében.

Magyar Zoltán mostani mondatalkalógusáról elmondható, hogy a nemzetközi folklorisztika első olyan monográfiája, amely típus- és motívumindex formájában, nagyszabású adatbázis alapján mutatja be egy európai etnikai csoport mondahagyományát. E hagyományvilág az összmagyar hagyományok részét képező, többnyire az erdélyi magyar, kisebb részt a moldvai román folklorban gyökerező, sajátos arculatú, változatos mondavilágba nyújt betekintést. A katalógus első kötete típusmutató formájában mutatja be a rendkívül gazdag és sokszínű moldvai csángó mondahagyományt. E kötet fejezetekre tagolva jeleníti meg azokat a főbb témacsoportokat, melyek kisebb-nagyobb szegmensét képezik a moldvai magyarság prózaepikájában is e műfajnak. A katalógus hangsúlyos részét alkotják mindazok az eredetmagyarázó mondák és biblikus apokrif hagyományok, melyek a középkori kultúra szájhagyományozott örökségeként e tájegységen maradtak fenn legnagyobb változatosságban. A kötet részét képezik a moldvai magyarok alapítási hagyományai, történeti mondái és történelmi emlékezetének más szövegemlékei, továbbá elkötelezett katolikuságukkal összefüggésben vallásos témájú mondáik. Részben ide sorolható a túlvilágjárásról szóló különleges elbeszélésröportóár is. A kötet második felét a moldvai magyarok körében fennmaradt hiedelemmondák regisztere alkotja, amelyben nagyobb tartalmi egység-

gek szólnak a sors és előjelek, a halál és halottak hiedelemköréről éppúgy, mint a különféle természetfeletti lényekről, valamint a mágikus tudású és képességű személyekről, a mitikus állatokról és növényekről, a mindennapi mágiáról szóló narratív képzetkörig. A kötetet a moldvai csángó szövegfolklor bibliográfiája zárja.

A katalógus második része az első kötetben közreadott típusmutató tudományos segédanyaga és elméleti szintézise. E kézikönyv első fele egy alfabetikus rendben közzétett, a tárgyszó szövegkörnyezetére is utaló motívumindex. E kiegészítő alkalmazás által válik igazán használhatóvá az előző kötet anyaga, hiszen a tárgyszavas mutató révén a keresett motívum népköltészeti beágyazottságáról és sokszínűségéről is fogalmat alkothat, a feltüntetett típusszámok segítségével pedig az eredeti helyekre is visszakereshet az olvasó. A motívumindexet egészíti ki a moldvai csángó mondákat a nemzetközi párhuzamokkal egybevető konkordanciajegyzék, továbbá az a könyvnyi terjedelmű tanulmány, amely a moldvai magyar etnikai csoport történetét és főbb kulturális jellemzőit, a moldvai csángó szövegfolklor kutatástörténetét, valamint a műfaji klasszifikáció alapját és előfeltételét képező adatbázist ismerteti. A kötet második felében a moldvai csángó mondahagyomány leginkább tájspecifikus témakörei és típusai kerülnek bemutatásra a magyar szent királyok narratív hagyománykörén át a csíksomlyói kegyhely legendaköréig, egy, csakis a moldvai folklórból ismert kincsmondától több fontos regionális hiedelemköréig (táltos, szépasszony stb.) bezárólag. Külön figyelmet érdemel a csángók Csíksomlyóhoz való

mély és régtől való viszonya, amelyről a szerző egyes korábbi tanulmányaiban már szintén szólt részletesen (*A csíksomlyói kegyhely legendaköre*. 2016; „Keressük a Szúzanyát...” Csíksomlyóról szóló mondák a moldvai csángó folklórbán. 2022).

Magyar Zoltán *Moldvai csángó mondakatalógus* című lexikonszerű kézikönyve jelentős teljesítménye a kortárs folklórkutatásnak. Alapja és biztos bázisa minden további, a moldvai csángó népköltészetre irányuló kutatói vizsgálathoz, és együtt a romániai magyarság múltjának, kultúrájának is fontos „emlékműve”.

A globalizáció csápjai mind mélyebbre hatolnak a hajdani, a mondagyűjtések idején még érintetlen oázisokba, és felzavarják a tiszta forrásokat. Ezért (is) felbecsülhetetlen a „Magyar Zoltánok” munkája. Anyagi értékeinket elrabolhatják, épített örökségünket lerombolhatják, de a lélekben tárolt vagyunk megörökítésre kerül. Nem vagyunk annyira gazdagok, hogy ezt a veszteséget is megengedhessük magunknak.

(Magyar Zoltán: *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus*. Típus- és motívumindex. I–IV. Kairosz Kiadó, Bp., 2021. – I. *A természetfeletti világ*; II. *Természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek*; III. *Egyéb mondák és bibliográfia*; IV. *Index, konkordancia, tanulmányok*)

(Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus*. Típus- és motívumindex. I–II. Kairosz Kiadó, Bp., 2022.– I. *A mondák típusai*; II. *Index, konkordancia, tanulmányok*)

Lazsádi László